

VAIKO PIEŠIMAS J. DEWEY IR M. MERLEAU-PONTY FILOSOFIJOJE: RAIŠKOS PAMOKOS SUAUGUSIAJAM

Lilija Duoblienė

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto
Edukologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (370 5) 266 76 25, faksas (370 5) 266 76 00
El. paštas: lilija.duobliene@fsf.vu.lt

Straipsnyje analizuojamas vaiko piešimo fenomenas J. Dewey pragmatistinėje filosofijoje ir M. Merleau-Ponty fenomenologijoje. Vaiko raiška vis dažniau domisi teoretikai, ieškančys naujų įžvalgų žmogaus santykiui su pasauliu nusakyti. Vaiko santykis su pasauliu yra naivus, tyras, neužgožtas socialinių pasaulio matymo ir elgesio konvencijų. Jo apmąstymai traukia tuos, kurie nusivylė suaugusiųjų pasaulio pažinimo konstruktais, argumentais, pamokymais. J. Dewey vaiko piešimą aprašo kaip vieną iš natūraliausių instinktų tyrinėti pasaulį, komunikuoti meno kalba. Brėsdamas vaikas pasaulį reiškia vis tobuliau, tiksliau, objektyviau. M. Merleau-Ponty vaiko raiškoje mato natūralumą, kuris atskleidžia pirmapradiškai pasitikintį pasaulio matymą, peržengiantį erdvės ir laiko konvencijų paismą. Panašiai mato menininkas. Tačiau vaiko matymas yra daugiaprasmiškas savo paprastumu, o menininko matymas yra dažnai prilyginamas bepročio regėjimui. Straipsnyje bandoma svarstyti, kodėl ir kaip vaiko raiškos tobulinimas įgauna vienokią ar kitokią kryptį ir kokį santykį su pasauliu ateityje jis lemia.

Pagrindiniai žodžiai: vaiko raiška, piešimas, patirtis, santykis su pasauliu, socialinė konvencija.

Šiuolaikinis filosofinis diskursas plečiamas ap-
tariant senas arba pateikiant naujas įžvalgas
apie tai, kaip asmuo patiria pasaulį, kaip jis jį
suvokia, pažįsta, išreiškia, kuria. Dažniausiai
tai suaugusio žmogaus santykio su pasauliu
svarstymas. Vaiko pavyzdys pasitelkiamas tais
atvejais, kai norima pademonstruoti patirties
reikšmę (Dewey 1990; Dewey 1997), santykio
pirmapradiškumą, naivumą (Buber 1998; Mer-
leau-Ponty 1973), nebaigtumą, užsimiršimą,
veiksmo greitį ar trūkčiojimą (Deleuze, Par-

net 1987). Apie vaiko raišką kalbama pozity-
viai, kaip pavyzdį, iš kurio turėtų mokytis su-
augusieji. Žmogaus gyvenimo patirtis, brandus
jo amžius vaikystės fenomeną leidžia suvokti
kaip ypatingą, savaiminį gėrį, kuris ilgainiui
prarandamas užteršiant jį įvairiomis emocijo-
mis, o sykiu ir abejingo ar net priešiško pasau-
lio suvokimu, negatyviomis ir pernelyg griežto-
mis nuostatomis į aplinką. Tarsi Platono sie-
los, kurios keliaudamos į „brandos pasaulį“
praskrieja pro ūkus ir užmiršta idealųjį grožį

bei gėrį. Šią užteršimo interpretaciją galima keisti ir kita, sukeičiant poveikio amžiaus tarpiniui kirčius ir teigiant, kad vaikas elgiasi natūraliai arba ne, nes yra vyresniųjų skatinamas taip daryti, t. y. jo santykis su pasauliu, raiška priklauso nuo „brandos pasaulio“ sumavimo ir kryptingo poveikio vaiko tapsmui.

Straipsnyje bus mėginama apžvelgti ir palyginti du požiūrius į vaiko piešimą, kaip natūralią raišką, t. y. fenomenologinį požiūrį, kurį siūlo M. Merleau-Ponty, ir pragmatistinį, kuris akivaizdus J. Dewey filosofijoje, bei rasti jų sąlyčio taškus ar, priešingai – skirtingus argumentus, atskleidžiančius, kodėl ir kaip vaiko raiškos tobulinimas įgauna vienokią ar kitokią kryptį ir kokį santykį su pasauliu jis lemia.

Vaiko instinktas piešti kaip tyrinėjimo poreikis

Dewey, kūręs kiek anksčiau nei Merleau-Ponty ir palikęs žymų pėdsaką amerikietiškos ir europietiškos minties plėtotei, daug dėmesio skyrė vaiko patirties apmąstymams, nes patirtis, anot jo, yra lemiamas veiksnys pažįstant pasaulį, formuojantis holistinį pasaulio vaizdą, jį reiškiant bei užsitikrinant praktinę naudą. Dewey teigė, kad patirtis, į kurią remiasi visas žmogaus pažinimo procesas, turi tam tikrą idėjinę išraišką. Idėjos, anot Dewey, yra instrumentai. Jie gali padėti rekonstruojant patirtį ir kuriant tolesnes gyvenimo perspektyvas. Kaip tos idėjos bus išreiškiamos popieriuje, drobėje, medyje, buitinėje veikloje ar kur kitur, filosofui ne itin rūpėjo, nors savo svarstymuose piešimo apmąstymų jis neišvengė.

Vaikas instinktyviai ima naudoti pieštuką ir popierių; jis siekia save išreikšti per formą ir spalvą. Veikale *Mokykla ir visuomenė* kaip pavyzdį filosofas pateikia septynerių metų vaiko piešinį, kuriame vaizduojamas peizažas: kalnas, ola, medis (Dewey 1990: 41). Visi objek-

tai išreiškiami gana primityviu būdu ir sykiu laisvai, nesuvaržytai, nes vaizdą stebėjo ir fik savo taisyklių nepaisanti vaiko akis. Paskui tas pats vaikas prašomas palyginti stebimą medį su jo pavaizduotu medžiu ir vėl kartoti piešinį. Piešiant siūloma vadovautis stebėjimu, atmintimi ir vaizduote. Kontroliuojamas savo vaizduotę matomais vaizdais, vaikas pateikia naują piešinį, kuriame medžiai yra ne simboliniai, atlikti keliais štrichais, kaip pirmame, o labiau realistiški, apčiuopiami, nors, kita vertus, kur kas labiau poetiški, lyginant jų vaizdavimą su suaugusiųjų piešiniais. Anot filosofo, vaikas kiekvieną naują objektą tarsi pasisavina, jį inkorporuoja į savo pasaulį. Visa tai atlieka mąstydamas, t. y. naudodamas instrumentus – idėjas.

Dewey mano, kad įgyjamą patirtį lengviausia integruoti komunikuojant verbališkai, t. y. savo tekstu parodant, kur yra tos patirties ar daikto vieta. Vaikas dažniausiai sako: „aš jau tai mačiau“, „mano dėdė irgi tokį turi“ ar „mano tėtis / mama taip moka“, šitaip pritardamas suvokiamo pasaulio aiškumui, atpažįstamumui, nuoseklumui. Tačiau Dewey priduria, kad jis, be verbalinio komunikavimo instinkto, turi ir konstravimo instinktą, taigi „vaiko impulsas ką nors daryti aptinkamas pirmiausia žaidime, judėjime, rodyme ir tikėjimų konstravime; tampa labiau apibrėžtas siekiant raiškos ir suteikiant materijai apčiuopiamą formą bei akivaizdų įkūnijimą. Vaikas neturi instinkto abstrakčiam tyrimui. Tyrimo instinktas atsiranda ir didėja derinant konstravimo ir pokalbio pasiekimus“ (Dewey 1990: 44).

Vaiko tyrimas visai nepanašus į mokslinius tyrimus. Tai tyrimas siekiant pasižiūrėti, kas išėjo iš to, kas buvo daryta. Tokį vaiko polinkį tyrinėti, Dewey manymu, galima nukreipti tinkama linkme. Vadinasi, reikia sudaryti kuo įvairesnes sąlygas patirčiai ir išmokyti savo darbo rezultatus apmąstyti.

Vyresnio amžiaus vaiko natūralus kūrybi-

nis poreikis skleidžiasi rafinuočiau, nes vaikas turi daugiau kantrybės, dėmesio įgyvendinti savo idėją. Taigi spalvų ar formų atžvilgiu darbas popieriuje tampa profesionalnesnis ir subtilesnis. Be to, kaip teigia Dewey, nuo ankstyvųjų darbų, kuriuose vaikai dažniau piešia gamtą, vėlesnieji darbai skiriasi tuo, kad juose dažniau atsiranda žmogaus rankų darbo vaizdavimas: audimas, verpimas; daugiau dėmesio telkiama į tai, ką ir kaip žmonės kuria, ir savo supratimo apie žmonių pasaulį reprezentacijai. Dewey nori pabrėžti, kad piešdamas vaikas realizuoja poreikį socialinės komunikacijos ir tyrimo, kurie yra sėkmingai integruojami į jo pažįstamą pasaulį. Kuo jis daugiau sužino, tuo sėkmingesnė jo tolesnė komunikacinė (verbalinė ar meninė) raiška. Taigi vaiko brendimas neatsiejamas nuo jo raiškos tobulinimo, o meninės raiškos atveju – formos, spalvos bei perspektyvos valdymo.

Vaiko piešimas ir pasakojimas

Vaiko piešimo filosofiją Merleau-Ponty išskleidžia tekste *Raiška ir vaiko piešimas* (Merleau-Ponty 1973). Čia piešimas traktuojamas kaip tam tikras raiškos fiksuojant asmeninį santykį su aplinka būdas. Autoriui rūpėjo ne tik kaip vaikas savo santykį su pasauliu išreiškia, bet ir kaip tai siejasi su suaugusiojo raiška. Tai, kas vertinama kaip nemokšiškas vaikų ar suaugusiųjų darbuose, autoriaus interpretuojama kaip ypatinga duotybė matyti ir savo matymą fiksuoti. Todėl vaiko raišką piešiant autorius gretina su dailininkų piešimu: abiejų raiška yra ypatinga, svarbi siekiant suprasti žmogaus santykį su pasauliu.

Analizuodamas vaiko piešimą, Merleau-Ponty jį bando aptarti iš erdvės ir laiko perspektyvos. Pirmiausia Merleau-Ponty vaiko pasaulio matymą priešina dvimatei erdvei, kuri suvokiama „beribio proto akimis“. Meninin-

kų raiška dvimateje erdvėje siekia išreikšti „objektyvumą“. Vaikas nesuvokia perspektyvos, iki jam kas nors jos neprimeta. Jam nerūpi „objektyvūs“ alėjos kontūrai ar veido kontūrai. Pastarąjį jis vaizduoja elementariu apskritimu.

Suaugusieji taip pat naudoja vienmatį vaizdavimą. Pasiremdami būtent tokiu vaikišku raiškos principu, jie siekia palikti popieriuje sąlyčio su tuo objektu ar vaizdu žymę „tiek, kiek ji suvirpino mūsų žvilgsnį ir mūsų lytėjimą, mūsų klausą, mūsų rizikos, likimo arba laisvės jauseną“ (Merleau-Ponty 2006: 22). Taigi šio sąlyčio esmė yra palikti liudijimą ir nebeteikti informacijos. Atsisakoma malonumo žvilgsniu aprėpti pasaulį. Piešinys veikia turi „sužadinti mūsų gelmėje slypinčią schemą, kuri įkurdino mus mūsų kūne, o per kūną – pasaulyje“ (Merleau-Ponty 2006: 22).

Tokia vaiko raiška jį stebintiems suaugusiems sukelia nepasitenkinimą ne tik erdvės, bet ir laiko prasme. Vaiko grafiniai „pasakojimai“ jungia pasakojimo scenas specialiu būdu, nes jis „vienintelis girdi visą istoriją tam tikru laiko momentu“. Tačiau suaugusiojo akimis, įpratusiems prie linijinės laiko sekos, toks pasakojimas atrodo miglotas, sutrūkinėjęs, nebaigtas.

Merleau-Ponty čia kalba apie dabartį, kuri vienu ar kitu būdu yra susijusi su praeitimi. Laiko nelineiškumui bei nuo jo priklausomo ir regimo / neregimo perskyros sąlyginumui nuskaiti Merleau-Ponty pasirenka „klostės“ metaforą, kuri išreiškia „neregimų ir regimų objekto aspektų sambūvį arba slaptą objekto buvimą balde, ant kurio jis buvo padėtas“ (Merleau-Ponty 2006: 22). Laikiškumas susiejamas ir su tuo, kas matoma ir nematoma. Klostės susiklojimai leidžia įsivaizduoti, kaip praeitis sugyvena su dabartimi ir ateitimi. Tai tarsi pasakojimas grafine elipsės trajektorija. Vaikas, piešdamas autentiškai, siekia „susigrąžinti pasaulio buvimą“, t. y. jo regoje nykstantį pasau-

lį, ir sykiu priversti mus suvokti jo išreiškiamą objektyvumą, neturint jokių išankstinių garantijų dėl to, ar jo raiška bus teisingai suprasta. Vaiko natūralumas vienaip ar kitaip jungiant „pasakojimo“ scenas laiko ir erdvės požiūriu yra, anot Merleau-Ponty, gražiausias santykio su pasauliu pavyzdys. Jį sustiprina pasitikėjimas savimi. Natūralumas arba tikrumas neklausia, kokioje erdvėje – vienmatėje, dvimatėje ar trimatėje – reiškiamas objektas. Jam svarbiau pati autentiškumo nuostata. Pavyzdžiu šiuo atveju Merleau-Ponty pateikia mėgstamą dailininką Cezanne'ą, kuris skirtingais savo tapybos laikotarpiais skirtingai vaizduoja objektus, t. y. kartais laikosi perspektyvos taisyklių, o kartais jų nepaiso. Jos nei nustumiamos į šalį, nei jų itin laikomasi.

Taigi Merleau-Ponty tarytum sako, kad suaugęs žmogus turi ne mokytis iš vaiko naivumo ir nežinojimo ar tyčinio reikalavimų nepaisymo, o gebėti būti vaikas kita prasme: nebijoti atsispirti nuo esamos pozicijos, situacijos ir, suspendavus visus reikalavimus, kurti savo natūralų santykį su pasauliu.

Kodėl suaugusiųjų santykis su pasauliu yra nenatūralus ir kaip susigražinti natūralumą? Merleau-Ponty mano, kad modernioje tapyboje daiktai „kraujuoja“, o jų esmės išsklinda mūsų akyse. Toks daiktų raiškos intensyvumas, jų gyvumo ar objektyvumo perviršis tarsi klausia mūsų žvilgsnio tikrindamas, „ar galioja susitarimas sugyventi su pasauliu, kurį sudarėme pasinaudodami visu savo kūnu“ (Merleau-Ponty 2006: 22). Vargu ar galime vienareikšmiškai interpretuoti šią Merleau-Ponty mintį: ką turi omenyje filosofas sakydamas, kad daiktai „kraujuoja“ ir mus bando. Ar tai priekaištas mūsų neteisingai pasaulio suvokčiai ir raiškai? Galima manyti, kad tuo Merleau-Ponty nusako objektyvumo perviršį, kuris pasiekė savo apogėjų nepalikdamas vietos užuominoms, paslapčiais, kitoniškumui. Kita vertus, toks pasa-

kymas gali liudyti ir dvasinį pasaulio matymą, kurį filosofas aptaria veikale *Akis ir dvasia* teigdamas: „tapytojas, kad ir koks būtų, kai jis tapo, praktikuoja maginę regėjimo teoriją. Jis turi iš tiesų pripažinti, kad daiktai prasiskverbia į jį...“ (Merleau-Ponty 2005: 55). Jo regėjimas panašus į beprotybę. Daiktai žiūri į jį. Toks dailininko regėjimas lemia viešpatavimą visiems būties aspektams. Taigi jo regimas pasaulis, anot filosofo, užbaigtas, o kartu ir dalinis.

Vaiko matymas ir raiška yra natūrali, tačiau toks pat ar panašus natūralumas suaugusiųjų pasaulyje įvardijamas kaip beprotybė. Ar vaiką mokyti taisyklių? Anot filosofo, taisyklės ilgainiui užgriozdina pasaulio matymą ir desakralizuoja jo raišką, „įspraudžiant vaiką į tam tikrą standartą“. Vis dėlto Merleau-Ponty visai atsakyti taisyklių nesiūlo, veikiau kviečia jų neabsoliutinti ir suvokti tik kaip instrumentą galimybių alternatyvoms reikšti. Būtent instrumentinis požiūris į socialines konvencijas tam tikra prasme siejasi su pragmatisto Dewey instrumentiniu požiūriu į pasaulio suvokimą ir patirties rekonstrukciją. Tačiau vieno ir kito autoriaus filosofijoje instrumentalizmas absoliučiai skiriasi.

Vaiko patirtis ir refleksija

Dewey, panašiai kaip ir Merleau-Ponty, manė, kad būtent patirtis leidžia vaikui natūraliai pažinti pasaulį. Pragmatizmo atveju kiekviena patirtis yra integruojama į jau turimą ir tokiu būdu kuriamas holistinis vaizdas. Taigi pasaulio ribų apčiuoptumas priklauso nuo esamos patirties. Patirtys jungiamosi viena prie kitos, kaip tos pasakojimų scenos, kurias aptarė Merleau-Ponty. Koks gi čia skirtumas? Skirtumą randame laike, kuriame tos patirtys jungiamos, ir erdvėje, kurioje tos scenos komponuojamos.

Dewey rūpi linijinė veiksmų seka, t. y. liniškai suprantamas laikas. Veiksmus sujungti į

visumą padeda Dewey išskirti instrumentai, t. y. idėjos, kurios asmens sąmonėje dėlioja- mos atitinkama tvarka. Tokią tvarką Dewey pa- vadina reflektviu mąstymu, kuris pasireiškia tuo, kad mąstoma nuosekliai, jungiant vienas idėjas prie kitų, kai pastarosios patikrina ir pa- taiso pirmąsias (Dewey 1997). Tačiau Dewey vai- ko patirtį ir jos integraciją į pasaulio suvoktį susieja su racionalumo, logikos mokymu, o šie veda link teisingo pasaulio suvokimo ir pro- tingo jo vartojimo.

Kalbėdamas apie taisykles, Dewey sako, kad „individai elgiasi įnoringai, kai, patys ne- turėdami tikslo arba nesuvokdami poelgio są- sąjų su kitais veiksmais, turi veikti paklusdami išoriniams įsakymams arba vykdyti paliepi- mus. Išmokyti galima ir darant ką nors, ko nesupranti; juk net labai supratingai elgdami, darome daug to, apie ką negalvojame, nes didžioji da- lis mūsų sąmoningai numatytų sąsąjų nėra su- vokiamos arba numatomos“ (Dewey 2006:13). Blogiausia, anot Dewey, kad suaugusieji, pri- mesdami savo taisykles, vaikui nepaaiškina jų prasmės. Prasmė neatsiejama nuo rezultatų ir metodų refleksijos. Aklas taisyklių laikymasis prasmės horizontą veikia apriboja, o ne pra- plečia. Tačiau Dewey vaiko pasaulį supranta kaip natūraliai pažįstamą, o bandymas vaiką išprausti į rėmus naudojant taisykles išderina jo nuoseklų pažinimą. Taisyklės turi būti su- vuktos ir išaiškintos. Tuomet visa patirčių seka išsąmoninama ir įgauna prasmę. Jis sako „pa- tirtis kaip aktyvus procesas reikalauja laiko ir kad vėlesnis periodas užbaigia ankstesnįjį; pa- aiškėja lig šiol nesuvuktos sąsąjos“ (Dewey 2006: 13).

Dewey buvo įsitikinęs, kad asmeninė pa- saulio suvoktis yra unikali, tačiau, vartojant tai- syklingą kalbą, užsitikrinus loginį mąstymą ir remiantis socialiniais susitarimais, ja galima pa- sidalyti su kitais. Svarstydamas, kaip kiti tole- ruoja individualų santykį su pasauliu, Dewey

teigia, kad kiekvienas individualus pasaulio konstruktas ar konstrukto įvairovė sulaukia priekaištų. Visuomenė nepakanti naujovėms, ji „linkusi jas užgniaužti, nes jos liudija to, kas priimta, deviaciją“ (Dewey 1997: 296). Šiuo- laikinė moderni visuomenė tarsi išlaisvino min- tį ir vaizdą, tačiau tebeliko ne itin linkusi to- kias idėjas ginti. Ugdyme Dewey siūlo atsisa- kyti „amžinųjų“ tiesų ir tik iš dalies pasikliauti knygų ar mokytojo autoritetais, daugiau pasi- tikėti savo paties tyrinėjimais ir atradimais. Filosofas griežtai pasisako prieš gatavą (angl. *ready-made*) produktą mokant dalykų. Joks pa- žinimas ar išmokymas negalioja, jei nėra asme- ninės patirties (Dewey 1990: 129). O patirtis taip pat nėra baigtinis dalykas. Tai yra kintanti būseną. Kitimas yra siejamas su refleksija, nuo- sekliu socialinių konvencijų išsąmoninimu, ku- rie užtikrina vaiko asmenybės augimą.

Kalbėdamas apie laiką, Dewey, kaip ir Mer- leau-Ponty, absoliutina dabartinio laiko reikš- mę. Vaikui dabarties laikas yra svarbus ir tai yra puikiausia, ką jis gali aptikti ir kuo gali džiaugtis. Vaikui laikas išsitempia, kai jis mąs- to apie ateitį. Ateitis yra ne kūniška. Ji galima tik kaip idėja. Tačiau laukimas vaikui yra sun- kiai pakeliamas. Todėl Dewey sako, kad turė- tume būti apdairesni ir kurti vaikui tinkamiaus- sias dabarties sąlygas. Tinkamiausias sąlygas fi- losofas suvokia kaip tokias, kuriose vaikas gali kuo daugiau patirti, save reikšti ir išmokyti. Da- barties aplinka vaikui turi būti įdomi, o sąly- gos palankios, kad nebūtų užgniaužtas jo no- ras pažinti, kurti, veikti.

Pasak pragmatisto, visa vaiko veikla yra kū- ryba, žinoma, jeigu jis nepatirs suaugusiųjų rep- resijų. Kiekvieno vaiko patirčių seka yra indi- viduali, tačiau patirčių jungimasis yra linijinis, o mąstymas ilgainiui tampa dialektiškas. Lygi- nant Dewey aprašytą nuoseklų ir progresuo- jantį patirčių kaupimą su Merleau-Ponty ap- rašytu vaiko sąmonės judėjimu laike elipsės

formos trajektorija, ryškėja akivaizdus skirtumas: pirmojo atveju mokomasi dėl ateities, žvalgantis atgal. Dewey tikėjo asmens ir socialinio tobulėjimu, pažanga, ne veltui paskatino ir progresyvizmo atsiradimą, o Merleau-Ponty vaiko patirtį vertino iš dabarties perspektyvos, pabrėždamas sąmonės ir kūno judesio vienovę, stiprius pasitikėjimu grįstus saitus su pasauliu.

Suaugęs kaip vaikas, *versus* vaikas kaip suaugęs

Dewey savo veikaluose daug svarsto apie vaiko ugdymą. Jam rūpi, kad vaikas nebūtų traktuojamas kaip vaikas, o kaip mažas suaugęs žmogus, turintis savo patyrimą. Vaikui brandinti reikia pagarbaus, vaiko interesų paisančio požiūrio į jį. Dewey siūlo palikti vaikui teisę savo amžių suvokti kaip savaime pakankamą, o ne parengiamąjį etapą brandžiai ateičiai, nes vaiko pasaulis jam pačiam yra jo patyrimų pradžia ir pabaiga. Taigi vaikas yra toks pat, kaip ir suaugęs žmogus, visavertis pasaulio suvokėjas ir tyrėjas. Vaikas traktuojamas kaip suaugusysis, nemenkinant jo patirties, kita vertus, minėtasis linijškumas suponuoja prielaidą, kad suaugusiojo gyvenimas yra prasmingesnis ir reikšmingesnis dėl didesnės patirties ir jos refleksijos.

Merleau-Ponty orientuotas priešingai. Vaiko santykį su pasauliu reikia išskirti pavyzdžiu, kad brandus gyvenimas neužmirštų tikrumo ir natūralumo. Suaugęs šiuo atveju stokoja ne patirties, supratimo, bet gebėjimo pažvelgti į pasaulį atsietai nuo asmeninės ir socialinės patirties rezultatų, įsirežusių į jo sąmonę. *Suvokimo fenomenologijoje* Merleau-Ponty, remdamasis M. Scheleriu, samprotauja, kad suvokimas kur kas geriau atitinka lokalius stimulus skatinamoje (vystomoje) nei neskatinamoje aplinkoje ir labiau atitinka juslių teoriją suaugu-

siųjų lygmenyje nei vaikų. Specialiai stimuliuojama aplinka – tai tarsi koks tinklas, į kurį įtraukiamas vaikas (Merleau-Ponty 2000: 12). Vaikas lyg auka pakliūva į suaugusiųjų sugalvotą ir vaikams taikomą terpę, kurioje pagal suaugusiųjų supratimą jis yra koreguojamas, kontroliuojamas ir valdomas. Tačiau jo gebėjimai yra unikalūs. Vaikas, pasak Merleau-Ponty, kur kas labiau jaučia ir natūraliau išreiškia daiktų formas ir spalvas nei suaugusieji, taigi pastarieji yra akivaizdžiai paveikti konvencijų, ypač kalbos, o „konvencijos yra vėlesnė žmonių bendravimo forma“ nei emocinė patirtis (Merleau-Ponty 2000: 182). Juslių kalbos, atskleidžiančios juslinį pasaulio suvokimą, skaitymas reikalauja mokytis iš vaiko.

Dewey filosofijoje socialinė patirtis yra ne mažiau vertinga nei asmeninė, o Merleau-Ponty filosofijoje socialinė patirtis, priimama normų ir konvencijų pavidalu, trukdo gyventi autentiškai, pasikliaujant pirminiais jūtimais ir kūno raiška, judesiais, kurie yra iškalbingesni už socialinės patirties klodus. D. M. Levinas, svarstydamas Merleau-Ponty filosofiją, teigė, kad ji skatina atsigręžti į kitą, skatina socialinį santykį, tačiau remiantis ne *ratio*, o kūno kalba ir ja pagrįstu ikikonvenciniu moralumu (Levin 1998: 361). Taigi vaikas turi tą latentinį potencialą, kuris ilgainiui yra suvaržomas ir neleidžiama jam išsiskleisti. Jis socializuojasi ne dėl konvencijų buvimo, o dėl prigimtinio ikikonvencinio poreikio būti su kitu. Kitaip tariant, vaikystės pavyzdyje randama žmogaus potenciala, kuri, nesuteikus jai sąlygų, tampa neišsiskleidusia ar išsiskleidusia devijuotu pavidalu. Vadinasi, vaikystėje yra ta buvimo duotybė, kurią reikia išsaugoti nesusaistant asmens su konvencijomis ir taisyklėmis.

Aptardamas J. Piaget siūlomą 12 metų amžiaus ribą kaip leidžiančią vaikui racionaliai mąstyti ir artėti prie suaugusiųjų pasaulio, Merleau-Ponty jam prieštarauja pateikdamas ar-

gumentą, kad suaugusysis apie savo pasaulį kalba kaip brandų ir neturintį prieštaravimų, tačiau yra atvirksčiai – būtent „vaikystės amžiaus nesofistiktuotas mąstymas yra esmiškai išskirtinis galvojant apie brandą“ (Merleau-Ponty 2000: 355). Nėra jokio objektyvaus, teisingesnio ar brandesnio pasaulio, kurio galėtume mokytis kita. Kiekvieno pasaulis yra subjektyvus.

Dewey filosofija, vertindama vaiko amžių iš suaugusiojo perspektyvos, vaikystės fenomeną traktuoja kaip išaugtą, nes stokojančią ne tik didesnės patirties, bet ir brandesnės mąstymo refleksijos. Vaiko fenomenas yra tiek svarbus, kiek jį apmąčius galima tobulinti sociumą ir ateities gyvenimą. Būtent linijškumas laiko atžvilgiu vaiko ugdymą, natūralius išgyvenimus paverčia pragmatiniu projektu. O štai fenomenologinė žiūra vaiko fenomeną įvertina lygiai tiek, kiek ir suaugusiojo. Jie abu susilygina išgyvenama dabartimi. Nuoširdumas ir moralumas, kurie, anot Levino, yra matomi vaikų pirmapradėje raiškoje, vėliau užgožiami socialinių konvencijų (Levin, 1998).

Kūrybiškumas ir piešimas

Vaiko raiška siejama su kūrybiškumu, kuris lygiai taip pat, kaip ir kiti jo gebėjimai, ilgainiui yra užgožiamas. Kūrybiškumas tradiciškai nusakomas kaip tikslinė arba spontaniška veikla, siekiant įgyvendinti kokią nors savo idėją, emociją ar impresiją, kažką pasakyti netiesioginėmis priemonėmis. Analizuodami Merleau-Ponty tekstą apie vaiko piešimą suvokiame, kad vaiko kūryba yra svarbus procesas esamam vaiko santykiui su pasauliu palaikyti. Tai jo asmeninių pasakojimų skleistis, kurioje raiška yra pirmesnė už apmąstymus, už supratimą. Nebijantis savo raiškos vaikas tarsi kūnu piešia pasaulį. Čia nėra jokio tarpininko idėjų ar koku kitu pavidalu. Dominuoja spontanika, kurią vėliau išplėtojo postmodernistai, pasitelkę vaiko

pavyzdį kūrybos pertrūkiams ir veiksmo greičiui aptarti: vaiko bėgimo greitis nekelia jokių klausimų apie jo pavojingumą, prasmę ar protingumą (Deleuze, Parnet 1987). Merleau-Ponty svarbus ne greitis, kuriame reikiassi netikėtumų virtinė, o spontaniškumas, kuris lemia laisvą raišką. Toks santykis su pasauliu veikia mediatyvus, sykiu unikalus, nepakartojamas. Esant tokios būsenos užsimirštama, o kita vertus, sąmonė yra budri, pasirengusi pasaulio suvokimui. Užsimiršimas dabartyje kaip būtina spontaniškumo ir kūrybos sąlyga. Jeigu grįžtume prie dailininko pavyzdžio, tai toks kūrybiškumas reikštų, jog dailininkas, užsimiršęs ir reiškiantis savo mintį, idėją ar impresiją ir atsisakęs dvimatės erdvės, „aptinka ją netyčia, kurdamas, o ji neprieštarauja ar netgi atlieka parankios priemonės vaidmenį, bet niekada netampa šios veiklos visa prasme“ (Merleau-Ponty 2006: 22). Vienmatė, dvimatė ar trimatė erdvė tarsi susikloja kaip ta „klostės“ metafora, vartota vaiko suvokiamam laikui aptarti. Tai, ką skulptorius apčiuopia trimatėje erdvėje, tapytojas tarsi realizuoja vienmatėje ar dvimatėje. Ne erdvė lemia išreikšto daikto tikrumą, o kūrėjo požiūris ir drobėje paliktas ženklas. Dailininkas mato tarsi iš vidaus, tiksliau – regi. Jis ne atspindi matomus objektus, gamtą, o gamta, esanti jo viduje, leidžia jam tapyti. Tiesa, jis mokosi. Bet jis mokosi žiūrėti, o ne tapyti; žiūrėti taip, kad daiktai atsispindėtų ir gyventų jame. Tokiam mokymuisi neturi jokios reikšmės jo tapybos (ankstyvosios ar vėlyvosios) laikotarpis, spontaniškas ar muziejuose susiformavęs regėjimas. Tai mokymasis vienuoje. Anot filosofo, tapybos keliami klausimai – tai visų pirma daiktų atsiradimo mūsų kūne klausimai. Jie sprendžiami kartu su regėjimo tobulinimu. Matyt, todėl Merleau-Ponty mėgsta remtis modernistų tapyba ir skulptūra. Čia susipina esmė ir egzistencija, įsivaizduojamybė ir tikrovė, regimybė ir neregimybė (Merleau-Ponty 2005).

Kūrybiškumas Dewey filosofijoje siejamas su vaizduote ir simboliais. Vaikas nesugeba atskirai mąstyti realaus ir simbolinio pasaulio. Jam visa yra viena, todėl jo kūrybą reikia priartinti prie kasdienės, būtinės patirties. Nes būtent buitinių veiksmų atlikimas arba imitacija tarsi mažos misterijos leidžia jam įsivaizduoti savo būsimą gyvenimą, kai butis bus jo paties tvarkoma. Atsietas vertybių, kaip simbolių ar idėjų, mokymas vaikui yra nesuprantamas. Etninis intelektualizmas nėra vertingas. Vaikui jokia esmė iki patyrimo neegzistuoja net ir simbolio pavidalu. Simboliai turi būti akivaizdžiai susieti su realybe. Vaiko kūrybiniai poreikiai siejami su leidimu išbandyti įvairią veiklą. Kaip pavyzdį Dewey teikia apskritimo iš popieriaus kirpimą, kuris, jo manymu, turėtų būti atliekamas turint tikslą pasigaminti lėkštelę, o ne iškirpti taisyklingos formos apskritimą (Dewey 1990: 123). Taigi kūryba siejama ne su idealiumi, o su „realium“ pasauliumi. Erdvinis jo realumas, anot Dewey, yra labiau reikšmingas ir todėl jo ilgai išmokstama.

Lyginant Merleau-Ponty ir Dewey kūrybiškai reiškiamą pasaulį, akivaizdžiai išsiskiria egzistencinis ir pragmatinis santykis. Pirmuoju atveju kūrėjas yra indiferentiškas laiko ir erdvės požiūriu, siekiantis per egzistencinį santykį išreikšti gyvastį, atsispindinčią kūrėjuje lyg veidrodyje ir tarsi visu kūnu išreikštą nekonvenciniu būdu kūrinyje, o antruoju atveju kūrėjas reiškia idėjų konstruktus, apmąstydamas patirtį ir išvadas pritaikydamas ateičiai. Pastaroji kūryba skatina realistinį vaizdavimą ir nukreipta į asmeninę ir socialinę pažangą.

Vietoj išvadų

Dewey ir Merleau-Ponty, kalbėdami apie vaiko piešimą, jame įžvelgia natūralią, ikikonvencinę, instinktyvią raišką. Jos žavesys pagrįstas būtent tuo, kad ji yra nesuvaržyta, laisva,

nuoširdi. Tačiau filosofų požiūriai išsiskiria tuomet, kai galvojama apie asmeninę ir socialinę pažangą. Dewey filosofijoje akivaizdžiai vertinama kaupiamų patirčių grandinė, nusitęsianti linijškai suvokiamame laike ir lemianti asmens brandą. Santykio su pasauliu percepcija ir piešinio konstravimas grindžiamas instrumentalizmu, kuris atsiranda ne dėl socialinių konvencijų, o dėl refleksijos ir kritiško mąstymo, lyginant esamą ir vaizduojamą pasaulį, tokiu būdu tobulinant jo raišką kaip esminį poreikį suprantamai pranešti informaciją kitam. Dewey neabsoliutina patirties perdavimo galimybes, tačiau ja tiki. Jam tai liudija ir palaiptinį socialinių saitų bei konvencijų įsamoninimą. Socialinė patirtis skverbiasi į vaiko gyvenimą ir raišką, o augdamas vaikas reiškia asmeninę patirtį, fiksuoja ją dėl prigimtinio poreikio tirti pasaulį ir dėl to, kad informacija būtų dalijamasi su kitais.

Merleau-Ponty filosofijoje vaiko piešimas yra pavyzdys, pamoka suaugusiajam. Tai laisvas, nesuvaržytas pasaulio matymas. Jo raiška yra ikikonvencinė. Tai, žinoma, nereiškia, kad vaikas būtent čia ir turi sustoti neplėtodamas viena ar kita linkme savo raiškos galių. Tačiau nauji modeliai, atsirandantys iš pasaulio konvencionalaus matymo ir suvokimo, tėra viena iš galimybių šalia visų kitų suvokties ir raiškos galimybių. Vaiko natūralus santykis su drobe ar popieriumi, kuriame „kūnas brėžia“ linijas, yra tam tikrų paslapties pėdsakų arba to, kas nematoma, bet gali būti perduodama užuominomis, fiksavimas. Vaiko natūralus matymas, kaip ir dailininko regėjimas, yra truputį beprotiškas, kitoks, nepaisantis realaus pasaulio matymo ir juolab raiškos laike ir erdvėje taisyklių. Dailininko tapymas paremtas regėjimu, pranokstančiu vidinį žvilgsnį. Vaiko atveju matymas yra absoliučiai natūralus, taigi ir neskiriamas – vidinis ar išorinis, fiksuojantis tikrovę ar įsivaizduojamą pasaulį. Tokia raiška, ku-

rią Merleau-Ponty vadina pasakojimu, užgriebiama tai, kas įprastai nematoma arba matoma savaip ir todėl atrodo dirbtina, neįtikinama. Vaiko piešimas primena modernizmą. Savo raiška jis siekia ne pranešti kitam aiškia, suprantamą žinią apie savo patirtį, o veikiau palikti savo matomo pasaulio paslapties pėdsaką. Ilgainiui J. Derrida paneigs ir tokią pėdsakų fiksavimo galimybę, nes pėdsako fiksavimas – tai jau pretenzija, kuri yra pasmerkta dėl laikiško raiškos ir siekio ją įprasminti konflikto.

Žvelgiant į vaiko piešimo pavyzdį iš laiko perspektyvos, piešimas, kuris vyksta dabartyje, bet linijiškai siejamas su praeitimi ir ateitimi Dewey filosofijoje, Merleau-Ponty filosofijoje permaštomas esamuoju laiku, negalvojant apie linijinę laiko perspektyvą. Vaiko erdvinis sprendimas piešiant yra nukreiptas į trimačio pasaulio aprėptį, o jo siekiama tobulinant raišką, anot Dewey, dvimatėje erdvėje arba, anot Merleau-Ponty, vienmatėje erdvėje, kurioje yra fiksuojami trimatės erdvės pėdsakai.

LITERATŪRA

Buber, M. 1998. *Dialogo principas I. Aš ir Tu*. Vilnius: Katalikų pasaulis.

Deleuze, G., Parnet, C. 1987 *Dialogues*. London: The Athlone Press.

Dewey, J. 1997. *Democracy and Education*. New York: The Free Press.

Dewey, J. 2006. „Demokratija ir ugdymas“, in Duoblienė, L. *Šiuolaikinė ugdymo filosofija: refleksijos ir dialogo link*. Vilnius: Tyto alba.

Dewey, J. 1990. *The School and the Society. The Child and the Curriculum*. Chicago: The University of Chicago Press.

Derrida, J. 2000. *O Grammatologii*. Moskva: Ad Marginem.

Duoblienė, L. 2006. *Šiuolaikinė ugdymo filosofija: refleksijos ir dialogo link*. Vilnius: Tyto alba.

Levin, D. M. 1998. „Tracework: Myself and Others in the Moral Phenomenology of Merleau-Ponty and Levinas“, *International Journal of Philosophical Studies* 6 (3): 345–392.

Merleau-Ponty, M. 2005. *Akis ir dvasia*. Vilnius: Baltos lankos.

Merleau-Ponty, M. 2006. „Raiška ir vaiko piešimas“, in Duoblienė, L. *Šiuolaikinė ugdymo filosofija: refleksijos ir dialogo link*. Vilnius: Tyto alba.

Merleau-Ponty, M. 1973. „Expression and Child's Drawing“, in *The Prose of the World*. Ewanston: Northwestern University Press.

Merleau-Ponty, M. 2000. *Phenomenology of Perception*. Routledge and Kegan Paul Ltd.

CHILD'S DRAWING IN J. DEWEY'S AND M. MERLEAU-PONTY'S PHILOSOPHY: LESSONS OF EXPRESSION FOR ADULTS

Lilija Duoblienė

Summary

The phenomenon of child's drawing is analyzed from the pragmatist and phenomenological perspectives. The research is done using J. Dewey's and M. Merleau-Ponty's philosophy: their thoughts are

compared trying to find specificity of both philosophers. Theoreticians look back at childhood with the purpose to find the most original relationship with the world of a human being. They interpret

this relationship of a human being as natural, naive, without fear to be misunderstood.

The analysis shows that Dewey in his pragmatist philosophy emphasizes child's curiosity and need to investigate the surrounding world. The philosopher from the very beginning insists on the necessity for a child to improve his style of expression using critical thinking and developing his artistic abilities with the purpose of informing others about his new knowledge and experience. M. Merleau-Ponty treats the child's looking at the world and the expression of it differently – the child's view denies all temporal and space barriers. This reminds painters, who look at the world and express it in strange, seemingly distorted forms.

The way they see it is often treated as mad, but at the same time deeper, more, intensive and valuable.

The problem discussed in this article is the problem of looking at the world from a child's perspective, which is realized in a child's painting. It is gradually changing in some direction together with child's growing. Investigation of such process is very important in the sense of trying to find the answer to the question: what should adults learn from children, their naivety, spontaneity, authenticity and courage to express their world perceptions in their own way?

Keywords: child's expression, drawing, experience, relationship with the world, social convention.